

Викторина „Дигитален компас“

Инструкции за учителя

8 - 12 клас

Нужно ви е само: този файл и гъска/флипчарт за точките.

Стъпки:

1. Разделете класа на 3–4 отбора. Всеки отбор си избира име, свързано с дигиталния свят (напр. „Кибер стражи“, „Алгоритми“, „Детективи“).
2. Прочетете въпроса и възможните отговори на глас. Отборите обсъждат тихо 15–20 секунди.
3. Отговаря отборът, който вдигне ръка/табелка пръв. Верен отговор = 1 точка. Ако сгреша, право да отговори има следващият отбор.
4. След всеки въпрос прочетете кратката „Обратна връзка“ — така викторината се превръща и в мини-урок.
5. Обявете отбора-победител.

Свързани ресурси в „Компас“: за всяка тема има статия за учителя, видео с експерт, брошура за родители и готов план на урок. Използвайте ги, за да задълбочите дискусията след викторината.

prepodavame.bg/kompas-v-digitalnia-svyat/

Ключ за учителя: 1-Г, 2-В, 3-А, 4-Б, 5-Г, 6-Б, 7-А, 8-В, 9-Б, 10-А, 11-Г, 12-В, 13-А, 14-Б, 15-Г, 16-В, 17-А, 18-Г, 19-Б, 20-В.

1. Какво всъщност прави езиковият модел, когато „отговаря“?

А) Търси в голяма база с проверени факти и избира най-верния отговор.

✗ Няма такава база – моделът не търси, а изчислява текст.

Б) Разсъждава напълно логично, докато стигне до заключение.

✗ Няма вътрешно разсъждение – изходът е статистически.

В) Разбира въпроса ти и намеренията, които стоят зад него.

✗ Симулира разбиране; не разбира.

Г) ☒ Предсказва следващата дума – без разбиране или намерение.

Точно това е механизмът за отговора.

2. Защо манипулативното съдържание действа дори на критично мислещи хора?

А) Защото на тези хора им липсва достатъчно информация по темата.

✗ Не е (само) информационна празнина.

Б) Защото не са достатъчно умни, за да го разпознаят навреме.

✗ Не е въпрос на интелигентност.

В) ☒ Задейства бързи емоции, преди разумът да се включи.

Точно! Манипулацията заобикаля разума през емоцията.

Г) Защото не използват интернет достатъчно, за да свикнат с него.

✗ Няма такава връзка.

3. Съученик казва „само се пошегувах, не исках да го нараня“. Кое е вярно?

А) ☒ Намерението и въздействието са различни неща.

Точно! Важно е дали другият е наранен, не дали някой е искал.

Б) Щом не е искал да нарани, значи изобщо не е тормоз.

✗ „Не исках“ не отменя щетата.

В) Шегата е напълно приемлива, стига да е достатъчно кратка.

✗ Дължината не я прави безобидна.

Г) Няма никакво значение – в крайна сметка всеки се шегува.

✗ Има значение как се е почувствал другият.

4. Как печелят платформи като TikTok и YouTube?

А) От месечен абонамент, който потребителите плащат редовно.

✗ Основният приход не е абонамент.

Б) ☒ Продават вниманието ти на рекламодателите.

✓ Точно! Повече време = повече пари. Това е икономиката на вниманието.

В) От доброволни дарения и гребни помощи от потребителите.

✗ Не разчитат на дарения.

Г) Не печелят нищо – услугата им е напълно безплатна за всички.

✗ „Безплатно“ значи, че плащаш с внимание и данни.

5. Ученик предава есе, написано изцяло от ChatGPT. Правно погледнато:

- А) Есето е негово, защото именно той е дал промпта на модела.
☐ Промптът не прави автоматично ученика автор.
- Б) Есето принадлежи изцяло на компанията, която стои зад ChatGPT.
☐ Обичайно компаниите не претендират авторство върху изхода.
- В) Есето е автоматично плагиатство, копирано директно от интернет.
☐ Не е просто копие – механизмът е друг.
- Г) ☒ Сива зона – машина не държи авторско право, а дали е на човека е спорно.
Точно! Няма готов еднозначен отговор.

6. Какво е „фалшива дилема“ като техника за манипулация?

- А) Повтаряне на едно твърдение, докато накрая започне да звучи вярно.
☐ Това е „аргумент чрез повторение“.
- Б) ☒ Представяне на сложен въпрос само като избор между две крайности.
Точно! Скрива нюансите и средните варианти.
- В) Използване на обидни и натоварени думи вместо реални аргументи.
☐ Това е „натоварен език“.
- Г) Показване на много удивителни знаци и заглавия с главни букви.
☐ Това е сигнал за ниско доверие, но не фалшива дилема.

7. Наблюдаваш тормоз в чат, но не реагираш. Твоята роля е:

- А) ☒ Активна – самото мълчаливо присъствие усилва тормоза онлайн.
Точно! Липсата на реакция подсказва, че е приемливо.
- Б) Неутрална – ти изобщо не си изпращал никакви обидни съобщения.
☐ „Неутрална“ е илюзия.
- В) Отговорна само в случай, че си харесал или споделил съобщенията.
☐ Ефектът започва още от мълчаливото присъствие.
- Г) Никаква роля – тази ситуация всъщност изобщо не те засяга.
☐ Свидетелят винаги има роля.

8. Защо тийнейджърите са особено уязвими към приложения, направени, за да задържат вниманието?

- А) Защото по принцип не разбират добре как работят технологиите.
☐ Често са по-опитни технически.
- Б) Защото прекарват повече физическо време вкъщи пред екрана.
☐ Достъпът е второстепенен.
- В) ☒ Мозъкът още се развива, а социалното одобрение е важно емоционално.
Точно! Неврологична и социална уязвимост едновременно.
- Г) Защото имат достъп до значително повече устройства от възрастните.
☐ Не е въпрос на брой устройства.

9. Търсиш емоционална подкрепа в чатбот. Кое е вярно?

- А) Чатботът е добра замяна за приятел, защото никога не те осъжда.
☐ Създава илюзия за грижа и те държи далеч от истинска подкрепа.
- Б) ☒ Поддържа разговора по дизайн, за да те задържи, не защото го е грижа.
Точно! Не го е грижа наистина – насочи се към истински хора.
- В) Безопасно е напълно, стига само да внимаваш да не даваш лични данни.
☐ Рискът не е само в данните, а и в емоционалната зависимост.
- Г) Чатботът наистина разбира чувствата ти и искрено се интересува.
☐ Той симулира разбиране.

10. Приятел вярва на ChatGPT, „защото звучи уверено“. Защо това е проблем?

- А) ☒ Звучи едновременно уверено и когато е прав, и когато греши напълно.
☒ Точно! Гладкото изречение не е гаранция.
- Б) Защото е направен от търговска компания, а не от университет.
☐ Кой е разработчикът не е същината.
- В) Защото уверено звучащите отговори обикновено се оказват верни.
☐ Точно това е заблудата.
- Г) Защото ChatGPT няма достъп до интернет и до актуални новини.
☐ Проблемът е в механизма, не в достъпа.

11. Каква е разликата между груба реплика и реч на омразата?

- А) Няма разлика – всяка обига на практика е реч на омразата.
☐ Не всяка обига е реч на омразата.
- Б) Разликата е чисто правна и изобщо не е подходяща за обсъждане.
☐ Тя е важна и за разговора в клас.
- В) Речта на омразата е насочена към конкретен човек за конкретна постъпка.
☐ Обратното – тя напада заради принадлежност, не постъпка.
- Г) ☒ Напада човек заради принадлежността му към определена група.
Точно! Мишената е групата (етнос, религия, ориентация), не поведението.

12. Кое отличава „компулсивно използване“ от просто дълго екранно време?

- А) Няма никаква разлика – и двете са абсолютно едновременно вредни.
☐ Има качествена разлика.
- Б) Проблем е единствено при деца под дванадесетгодишна възраст.
☐ Възрастта не определя загубата на контрол.
- В) ☒ Невъзможност за откъсване, тревожност и пълна загуба на контрол.
Точно! Качеството, не броят часове.
- Г) Определя се от броя на инсталираните приложения на устройството.
☐ Броят приложения не значи нищо.

13. Кое описва алгоритмичните предразсъдъци най-точно?

- А) ☒ Системно следствие от данни, отразяващи стари обществени неравенства.
Точно! Моделите ги повтарят с вид на обективност – затова са по-опасни.
- Б) Технически дефект, който по-мощни компютри със сигурност скоро ще решат.
☒ Коренът е в данните и обществото, не в мощността.
- В) Проблем само при определени системи, но не и при езиковите модели.
☒ Засягат и езиковите модели.
- Г) Резултат, който просто не ни харесва по една или друга причина.
☒ Не е въпрос на харесване.

14. Генеративният ИИ „създава“ ли оригинално съдържание?

- А) Да – комбинира данни по нов начин, значи е оригинален автор.
☒ Непредсказуемостта не е оригиналност.
- Б) ☒ Произвежда по статистически закономерности – дестилация, не идея.
Точно! (Дали това е „създаване“, си остава открит въпрос.)
- В) Разликата е само философска и няма никакво практическо значение.
☒ Има пряко практическо значение.
- Г) Да, защото понякога изненадва с наистина неочаквани резултати.
☒ Изненадата не е доказателство за оригиналност.

15. Какво прави ИИ-манипулацията различна от старата пропаганда?

- А) По-лесна е за разпознаване заради характерните технически грешки.
☒ Грешките намаляват с всяко поколение модели.
- Б) Достига до значително по-малко хора от старата масова пропаганда.
☒ Достига повече, при това персонализирано.
- В) Използва се предимно от възрастни, а не от млади хора онлайн.
☒ Достъпна е за всекиго.
- Г) ☒ Приспособява тона и посланието специално за конкретния човек.
Точно! Прецизна, персонализирана манипулация.

16. Защо алгоритъмът ти показва все по-крайно съдържание?

- А) За да те информира по важни и спорни теми в обществото.
☒ Целта е задържане, не информиране.
- Б) Защото коригира някаква своя минала грешка с течение на времето.
☒ Не коригира – усилва каквото задържа.
- В) ☒ Емоционалното задържа по-дълго – алгоритъмът го засилва.
Точно! Критерият е ангажираност, не полза.
- Г) Защото ти самият изрично си поискал точно такова съдържание.
☒ Често не си – алгоритъмът предполага.

17. Като ученик, използващ безплатен ИИ инструмент, ти:

- А) ☒ Си субект на данни с права – достъп, изтриване и защита на данните.
Точно! GDPR ти дава право да знаеш какви данни се събират, да поискаш изтриване и да не си обект на изцяло автоматизирано решение.
- Б) Нямах абсолютно никакви права – GDPR се отнася единствено за големите фирми.
☒ Обратно – GDPR защитава именно теб.
- В) Си защитен единствено в случай, че вече си навършил 18 години.
☒ Правата не зависят от пълнолетието.
- Г) Плащаш само с време и внимание, но в никакъв случай с данни.
☒ Плащаш и с данните си.

18. Защо е важно, че ИИ е проектиран да звучи човешки?

- А) Защото по този начин използването му става значително по-забавно.
☒ Не е въпрос на забавление.
- Б) Защото системата всъщност наистина разбира човешките емоции.
☒ Симулира, не разбира.
- В) Защото учениците са наивни и лесно се подвеждат от машините.
☒ Ефектът действа и на информирани хора.
- Г) ☒ Щом мислиш, че „те разбира“, му вярваш повече.
Точно! Човешкото звучене печели неоправдано доверие.

19. ИИ и надежден източник ти дават различна информация. Какво правиш?

- А) Вярваш на отговора на ИИ, ако той просто звучи по-уверено.
☒ Увереността не е доказателство.
- Б) ☒ Сравняваш и търсиш втори надежден източник.
Точно! Разминаването е сигнал да провериш.
- В) Избираш по-краткия от двата текста, защото е по-лесен.
☒ Дължината няма връзка с верността.
- Г) Спираш да проверяваш изобщо, защото това само губи време.
☒ Точно тогава проверката е най-нужна.

20. Защо е важно да направиш екранна снимка, преди да докладваш тормоз?

- А) За да можеш после да я споделиш с всичките си познати.
☒ Не за споделяне.
- Б) За да я публикуваш някъде и да я видят повече хора.
☒ Не за публикуване.
- В) ☒ Щом платформата го премахне, снимката е единственото доказателство.
Точно! Премахнатото съдържание не се връща.
- Г) Не е важно да го правиш – платформата и без това автоматично пази всичко.
☒ Не разчитай на това – доказателството може да изчезне.